

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ

В статті розглядаються історичні та природні передумови початку осушення земель Волині. Акцентується увага на взаємодії економічних та кліматичних факторів у ефективності меліоративних робіт.

Ключові слова: Волинь, меліорація, чинники меліорації.

В статье рассматриваются исторические и естественные предпосылки начала осушения земель Волини. Акцентируется внимание на взаимодействии экономических и климатических факторов в эффективности мелиоративных работ.

Ключевые слова: Волинь, мелиорация, факторы мелиорации.

The article deals with historical and natural reasons for the beginning of draining the lands of Volyn. Attention is focused on the interaction of economic and climatic factors for the effectiveness of draining process.

Key words: Volyn, draining, factors of draining process.

Актуальність теми. Завершення меліоративних робіт на Волині у другій половині ХХ ст. збігається із системною кризою соціалістичної командно-адміністративної системи. Фінансові проблеми привели до поступового згортання меліорації, а труднощі з матеріально-технічним забезпеченням – до зниження ефективності використання осушених земель. Разом із тим, усе очевиднішим ставав негативний вплив великомасштабної меліорації на навколишнє середовище.

Історичний досвід меліорації на Волині свідчить, що при відсутності дотримання відповідної технології гідромеліоративні системи швидко виходять з ладу і територія, осушена ними раніше, повторно заболочується. І хоча повного повернення до попереднього стану не відбувається, така ділянка набуває певної природної рівноваги. Подібні процеси відбуваються нині на більшості меліоративних земель Волині, де осушувально-зволожувальні системи фактично вийшли з ладу. Безсумнівним є те, що частина з них буде відремонтована і введена в дію, про що свідчать зусилля уряду після проголошення незалежності України.

Продовжитись також і будівництво нових ефективних систем. У сучасних історичних умовах це повернення до меліорації зумовлено економічною доцільністю.

Але перспективи розвитку меліоративних робіт слід детально продумувати, вивчивши історію їх проведення.

Початок масштабних меліоративних робіт на Волині саме в останній чверті XIX ст. був підготовлений усім ходом історичного розвитку тогочасної Росії. Насамперед слід зауважити, що на той час у цілому закінчилась колонізація родючих регіонів півдня тодішньої Російської Імперії. Це сприяло зростанню цін на землю. На Волині величезні площі неугідь знаходились у власності казни і, перебуваючи у переозвоженому стані, не приносили практично ніякого прибутку. В нових економічних умовах осушення поліських боліт ставало економічно вигідним.

Початок масового осушення волинських боліт саме в 70-х роках XIX ст. був обумовлений соціально-економічним розвитком пореформеної Росії. Відомий спеціаліст з історії сільського господарства О.С.Ніфонтов зробив висновок, що за 60–70-і рр. землеробство поміщицьких і селянських господарств пройшло дві основні стадії розвитку. Стійке співвідношення у передреформний період між розмірами орної землі поміщиків і селян уже в 60-і рр. було порушене. Упродовж першого десятиліття після селянської реформи 1861 р. висів хліба на поміщицькій землі постійно скорочувався, а на селянських полях збільшувався. Однак, вже в 70-х роках поміщики розпочали пристосовувати свою господарську діяльність до нових умов, що призводило до помітного збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в їхніх маєтках [1, с.168]. На цю обставину вказував і відомий український історик В.О. Голобуцький [2, с.230].

Саме цей дух поміщицького підприємництва, в першу чергу на родючих чорноземах, але і на Волині також, змушував їх усякими шляхами інтенсифікувати виробництво, покращувати умови для ведення сільського господарства, наприклад: осушення переозвожених земель.

Структура тогочасного сільськогосподарського виробництва Волині мала свою специфіку. Якщо в цілому по Україні питома вага тваринництва становила 10% [3, с.545], то на Волині, і особливо в її поліських регіонах, його значення було набагато більшим. В умовах переважання малородючих ґрунтів Полісся

тваринництво було єдиною перспективною галуззю сільського господарства в той час. Своєю чергою розвиток тваринництва потребував розширення його кормової бази, що могло бути успішно здійснене за рахунок травосіяння на осушених землях.

Суспільні передумови меліорації у досліджуваному регіоні ілюструє структура земельної власності у Волинській губернії на початку осушувальних робіт (дані за 1877 р.) [4, с.7]. Із 5 млн. 480 тис. десятин землі в приватній власності знаходилось 2 млн. 723 тис., селянські наділи становили 2 млн. 186 тис., казенні та удільні землі – 402 тис., володіння інших установ – 169 тис. десятин. Як видно з наведених статистичних даних волинські селяни мали менше землі, ніж поміщики. Хоча в поліських регіонах площа селянських земельних володінь і була відносно більшою, проте низька родючість ґрунтів не давала змоги забезпечити їх розвиток. Це призводило до широкого розвитку занять підсобними промислами та відходів на заробітки.

Осушення боліт у регіоні мало й певне політичне підґрунття. Після придушення польського повстання 1864 р. царський уряд проводив у Південно-Західному та Західному краї політику обмеження польського великого землеволодіння з метою створення земельного фонду для пожалування і продажу дворянам та чиновникам, що прибували в регіон із метою надання йому більшої «російськості».

В розрізі цієї політики були проведені масові конфіскації володінь у безпосередніх учасників повстання, виданий цілий ряд законів та указів, що утруднювали придбання землі поляками, і, відповідно, полегшували її купівлю росіянами [5, с.5–8]. Однак якісної, родючої землі все одно не вистачало, вона залишалась дорогою (зауважимо, що з політичних міркувань селяни в досліджуваному регіоні після ліквідації кріпосного права отримали більші ділянки, ніж в інших частинах імперії), що також позначилось на земельних ресурсах Волині.

Тепер розглянемо природничі передумови осушувальних робіт у регіоні.

Формування поліських боліт розпочалося після закінчення останнього зледеніння. Причому цей процес проходив нерівномірно, оскільки і пізніше клімат коливався, хоча й у менших межах – періоди потепління змінювались похолоданням. Найбільш характерними періодами останнього тисячоліття були

такі кліматичні умови: 1) порівняно теплий і сухий період приблизно у VIII–XIII ст., що отримав назву малого кліматичного оптимуму; 2) похолодання й зволоження між XIV ст. і XIX ст., так званий малий льодовиковий період; 3) потепління, що розпочалося у другій половині XIX ст. і досягло максимуму у 30–40-і рр. XX ст. і продовжується до нашого часу [6, с.23].

Для нас найбільший інтерес становить малий льодовиковий період, оскільки саме він передував початку великомасштабних осушувальних робіт на Волині. Перехід до цього періоду намітився між 1300 і 1450 рр. У цей час різко понизилась середня температура, приблизно на 1,3 – 1,4 градуси, що привело до суттєвого зменшення випаровування води з поверхні. З іншого боку, намітилась тенденція збільшення опадів. Так, за даними Е.П. Борисенкова в XIV ст. було 9 дощових періодів, що тривали по кілька років, у XV ст.–24, у XVI ст.–26, у XVII ст.–20, у XVIII–11 [6, с.29]. Зростання кількості опадів у комплексі зі зменшенням випаровування привело до посилення заболочення понижених слабо дренажованих ділянок місцевості, зокрема, Поліських боліт.

Про те, що у період Київської Русі заболоченість регіону була значно меншою свідчать археологічні джерела. Так, багато городищ X–XIII ст. знаходяться серед боліт, більше того, рівень ґрунтових вод на них знаходиться майже на рівні сучасної земної поверхні. У таких умовах проживати на городищах неможливо, а, отже, в давньоруський період рівень ґрунтових вод у районах розміщення цих городищ був набагато нижчим, що дозволяло їх будувати й використовувати.

На сьогоднішній день встановлено, що деградація поселенської структури розміщених майже в центрі Полісся Ратенського і, особливо, Ветлівського староств у XIV–XV ст. була викликана початком малого льодовикового періоду, для якого характерне надмірне зволоження цього району [7, с.18–19]. Зауважимо, що саме в районі Ратна у 70–80-і рр. XX ст. була збудована найбільша на Україні Верхньоприп'ятська осушувальна система.

Яким же було Полісся у другій половині XIX ст., як сприймали його сучасники? Відповідь на ці питання дає відповідна стаття в енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона [8, с.456–457].

До складу цього регіону входили більша частина Мінської, північні повіти Волинської, та східні Гродненської губерній. На 1873 р. на території Полісся було близько 2 млн. десятин

придатної для обробітку площі, близько 3 млн. десятин низькоякісних болотяних лісів, а ще 3 млн. десятин узагалі були покриті водою і зарослі очеретом. Населення великого регіону складало всього близько 500 тис. осіб, що становило приблизно 6 жителів на 1 квадратний км.[8, с.456]. Така густота населення була тільки на окраїнах європейської частини Росії (за Волгою та в Помор'ї). На Поліссі траплялись майже незаселені місцевості, наприклад, казенна Турівська дача площею 100 тис. десятин. Траплялись курйозні випадки, коли в ході наукових обстежень Полісся було виявлене офіційно нікому невідоме село Рубрин. Тут знаходилося кілька болотних масивів розміром 120 на 60 верст.

На кінець XIX ст. територія Волинської губернії становила 63 137 квадратних верст. Її північна частина відносилась до Полісся і тут переважали болота. Охарактеризуємо їх по повітам.

У межах Володимир-Волинського повіту найбільші болотні масиви знаходились на берегах верхів'їв Прип'яті. У Ковельському повіті виділялось два великі болотні масиви: перший з них знаходився на правобережжі Прип'яті і мав площу близько 1000 квадратних верст; другий, площею 300 квадратних верст, знаходився у північно-східній частині повіту від Прип'яті до лінії Бузаки – Камінь-Каширський – Кримно. У Луцькому повіті болота тягнулися берегами Стиру і становили 300 квадратних верст. У Ровенському повіті за Случем болота простягалися на 1500 квадратних верст. У західній частині Овручського повіту болотні масиви обіймали площу також близько 1500 квадратних верст. Таким чином, тільки великі болотні масиви Волинської губернії в межах Полісся займали площу понад 5 тис. квадратних верст.

Природне середовище завжди було важливим чинником в історії людства. У найдавніші часи воно виступало навіть визначальним фактором історичного розвитку. Пізніше, по мірі зростання продуктивних сил людина стала більш незалежною від сил природи, однак цей вплив проявляється і донині.

Говорячи про вплив природного середовища на історичний розвиток, слід мати на увазі, що й сама природа постійно змінюється. Визначальним фактором цього процесу тривалий час були кліматичні коливання, що проходять під впливом цілого ряду причин. Причому, якщо раніше такі коливання визначались астрономічними та географічними змінами, то в останній час усе більш помітним стає вплив людини на ці процеси.

Тільки відносно недавно, починаючи з XIX ст. у зв'язку з промисловою революцією стали проявлятися наслідки людської діяльності на природне середовище в цілому. Цей час співпав із періодами капіталізму та імперіалізму. У промисловості розпочалося будівництво великих підприємств, розробка широкими площами родовищ корисних копалин. З'являються грандіозні об'єкти, цілі промислові райони, великі міста, протяжні залізниці і т. ін.

Подібні процеси проходили й у сільському господарстві. Для забезпечення потреб промисловості у сировині, а зростаючого населення у продуктах харчування потрібно було різко збільшити виробництво сільськогосподарської продукції. У різних країнах ця проблема вирішувалась по-різному. Більш розвинуті країни йшли переважно шляхом інтенсифікації виробництва, впроваджуючи нові технології та машини. Щодо відсталої Росії, де тільки-но було ліквідоване кріпосне право, то єдино можливим шляхом у цьому напрямку було розширення сільськогосподарських угідь. Оскільки на той час майже всі землі, що в природному стані були придатні для сільськогосподарського використання, вже виявилися освоєними, настала черга зрошуваних земель у південних регіонах та осушених у північних.

Важливо відзначити, що на середину XIX ст. склались і науково-технічні передумови проведення великомасштабних меліоративних робіт. Досвід осушення у Західній Європі, зокрема, у басейні р. По у Північній Італії та Нідерландах привів до напрацювання основних технологічних прийомів осушення. Упродовж тривалого проміжку часу єдиними гідротехнічними спорудами, що використовувались для осушення були прості канали у комплексі зі шлюзами. Вони дозволяли не тільки скидати надлишок води, а й регулювати її рівень на осушуваних територіях. Такі системи невеликих розмірів у Європі почали з'являтися у XIII ст. Починаючи з XVII ст., у Нідерландах почали споруджуватись польдери, тобто ділянки, що були обгороджені дамбами з постійною відкачкою води за допомогою вітряків.

Революційною подією у розвитку техніки осушення була поява закритого дренажу. У 1810 р. у Великобританії з'явилися спеціальні дренажні трубки з обпаленої глини, а в 1843 р. був створений машинний прес для їхнього виготовлення, що сприяло масовому виробництву продукції [9, с.29–30].

Усі ці технічні досягнення досить швидко ставали відомими в Росії. Так, наприклад, гончарні трубки тут розпочали вироблятися

з 1855 р., а перша дослідна система, що була закладена у 1856 р. працює і донині. Таким чином, на другу половину XIX ст. великомасштабне осушення волинських боліт стало можливим і в технологічному відношенні.

І, нарешті, певну роль у початку осушення волинських боліт саме у цей час відіграли й кліматичні чинники. Три роки підряд (1860, 1861, 1863) спостерігалось помітне зниження середньорічної температури [10, с.261], що позначилось на кількості опадів. Такий катаклізм в умовах перезволоженого регіону, не будучи безпосередньою причиною все ж міг дати поштовх гідромеліоративних робіт.

Висновок. Таким чином, на 60-ті роки XIX ст. склались економіко-соціальні та суспільно-політичні передумови для початку великомасштабних осушувальних робіт. У той час така ситуація була характерною і для інших країн Європи. Так, у Пруссії був висунутий лозунг «осушувати або голодувати», що дозволив виділити на потреби меліорації значні державні кошти. Тут за 10 років (1850 – 1860) було осушено понад 100 тис. десятин землі, причому будувались саме великі осушувальні системи. Подібні процеси спостерігались і в Англії та Франції [11, с.59].

Таким чином соціально-економічні, природничі та науково-технічні передумови, що склались на другу половину XIX ст., обумовили початок широких осушувальних робіт на Волині.

Джерела та література

1. Нифонтов А.С. Зерновое производство России во второй половине XIX века. – М.: Наука, 1974. – 318 с.
2. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вузів. – К.: Вища школа, 1970. – 298 с.
3. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737 с.
4. Главнейшие данные поземельной статистики по обследованию 1887 года, Вып. VIII, Волынская губерния. – Спб.: Издание центр. стат. комитета 1897. – 19 с.
5. Олешко П.С. Еволюція землеволодіння на Волині – друга половина XIX – початок XX ст.: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук 07.00.01 / Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича. – Львів, 2001. – 17 с.
6. Борисенков Е.П. Климат и деятельность человека. – М.: Наука, 1982. – 133 с.

7. Панишко С.Д. Формування території Волинської землі у XII – на початку XIV століття: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук 07.00.04 / Інститут археології НАНУ. – К., 1997. – 24 с.
8. Полесье // Энциклопедический словарь. – Т. XXIV. – СПб.: Издатели Ф.А. Брокгауз; И.А. Ефрон, 1896. – С. 456–457.
9. Булдей В.Р. Горизонты мелиорации. – К.: Радянська школа, 1987. – 159 с.
10. Шикломанов И.А. Влияние хозяйственной деятельности на речной сток. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1989. – 334 с.
11. Шейнин Л.Б. Земельно-мелиоративное законодательство и политика в России на рубеже XIX – XX веков // Мелиорация и водное хозяйство – 1990. – № 11. – С. 59–60.

УДК 94 (477.82) «18

О.П.Прищена

УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА)

На прикладі діяльності одного з середніх навчальних закладів м. Рівне у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у статті розглядається механізм формування міського культурного простору на території Волинської губернії.

Ключові слова: освітньо-культурний простір, реальне училище, бібліотека, шкільні заходи, розважальна культура.

На примере функционирования одного из средних учебных заведений г. Ривне во второй половине XIX – начале XX ст. в статье рассматривается механизм формирования городского культурного пространства на территории Волынской губернии.

Ключевые слова: образовательно-культурное пространство, реальное училище, библиотека, школьные мероприятия, развлекательная культура.

Based on the example of one secondary school establishment in Rivne, this paper examines the process of development of a cultural space in towns of Volyn Province in the second half of the 19th – the beginning of the 20th cc.

Key words: educational and cultural space, vocational school, library, school events, entertaining culture.

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПИСУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20